چەند لایەنێکی کۆمەڵایەتی لە ژیانو شیعرەکانی مەولەوی تاوگۆزیدا

د. ئیبراهیم قادر

چەند لایەنێکی کۆمەڵایەتی لە ژیان و شیعرەکانی مەولەوی تاوگۆزیدا

د.ابراهیم قادر محمد

پێشەکی :

ئەم چەند لاپەڕەیە هەوڵی ئەوە دەدات کە لەناو گوڵشەنی شیعرەکانییەوە چاوێك بە ژیانی تایبەتی و کۆمەڵایەتی مەولەوی دابخشێنێت، لەگەڵ ئەوەدا کە زانیاری وردو تەواوی دیکۆمینیت کراو لەبەر دەستدا نییە؛ چ لە ڕووی هەموو شیعرەکانییەوە، یان ڕووداوەکانی ژیانی ؛ جگە لەو چەند ڕووداوەی پێشەکی دیوانەکەی و وەرگێڕانەکەی بۆ سۆرانی کەئەمانیش زۆرێك لە ژیانی مەولەوی ناگرنەخۆ ، بەڵام هەرچۆنێك بێت تا ئەو کاتەی کە زانیاری دی بەدەست دەکەوێت جێگەی بایەخن ! .

ئەم نووسینە بە پلەی یەکەم ، کەڵکی لە بۆنەی گوتنی شیعرەکان وەرگرتووە، پاشتریش لە خودی دەقە شیعرییەکان ..بەو هیوایەی توانرابێت مەبەست بە دەستەوە بدات ، ئەم کارەیش بە هۆی دەرخستنی چەند لایەنێکی گرنگی کۆمەڵایەتی لە ژیانی مەولەویدا بە هۆی شیعرەکانییەوە ببێتە هەوڵێك بۆ پتر ناسینی مەولەوی تاوگۆزی وەك مرۆڤێك و دەرخستنی لایەنی کۆمەڵایەتی لە شیعرەکانیدا .

بە گەڕانەوە بۆ سەردەمی ژیانی مەولەوی و قۆناغی گەشەکردنی کۆمەڵی کوردەواری لەو ساڵانەدا لایەنەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی بە دەردەکەون، کە ئاشکرایە مەولەوی هاوچەرخی باردوخێکی سیاسی و ئایینی و کۆمەڵایەتی

وابووەدوورو نزیك كاریان لە ژیان و بەرهەم و بیركردنەوەو هەڵسوكەوتی مەولەوی كردووە.

دەسەڵاتی ئیداری و فەرمانڕەوایی بە پلەی یەكەم و مەركەزی لە ژێر سێبەری دەوڵەتی عوسمانی‌دا بووە، جگە لە میرنشینی بابان لە سنووری سلێمانی‌داو میرنشینی ئەردەڵان لە سنەدا ..كە لەناو ئەمانەیشدا خاوەن موڵك و بەگزادەو شێخی تەریقەت خاوەن دەسەڵاتێكی ناوچەیی و ئایینی بوون .

لەو ناوچەیەدا كە مەولەوی هەر لە منداڵییەوە تیایدا لە دایكبووەو ژیاوە تا كۆتایی ژیانی ، تەریقەتی نەقشبەندی و قادری وەكو دوو دەسەڵاتی ئایینی و سۆفیگەری لە كاردا بوون ، بەگزادەی جافیش بەتایبەتی لە ناوچەی هەڵەبجەو شەمێران و تاوگۆزی‌دا خاوەن دەسەڵات بوون، كە ژینگەی مەولەوی تاوگۆزی بوون! خێزان و بنەماڵەی مەولەوی لە بنەچەدا خوێندەوارو زانستپەروەرو دیندار‌بوون و خزمەتگوزاری خەڵكی بوون ، بۆیە خەڵكیش ڕێزی تایبەتی لێیان ناوەو تا ڕۆژگاری ئەمڕۆیش ڕێزو خۆشەویستییەكەیان بەردەوامە .

مەولەوی ، هەر لە منداڵییەوە لەناو توێژاڵێكی خوێندەوارو بەئاگای سەردەمی خۆیدا ژیاوە، باوكی مەلابووەو دەرسی بە فەقێیان گوتووەو هەڵس‌وكەوتی لەگەڵ زانا ئایینی یەكاندا بووە، جگەلە گەورە پیاوانی ناوچەكە ((دینی ودنیایی)) ، ئەم هەڵكەوتە خێزانی و كۆمەڵایەتی و زانستی و دینی‌یە جێ پەنجەی خۆی لە كەسێتی مەولەوی‌دا جێهێشتووە، كە ناشێت كاتێك لە شیعرەكانی مەولەوی دەكۆڵرێتەوە پشت گوێ بخرێت ، چونكە بە هۆیە كەوتووەتە ناوكەش و هەوایەكی وەهاوە كە نەتوانێت كەسێكی گۆشە گیرو دوورە پەرێز بێت ، چ لە منداڵی و لاوی و جۆرو پلەو پایەی كەسەكان و داب و نەریتی كۆمەڵگەی كوردەواری بواری ئەوەیان بۆ مەولەوی ڕەخساندووە كە ژمارەیەكی زۆر خەڵكی لە هەمە جۆرو توێژاڵ و چینی لەناوچە جۆراوجۆرەكانی مەڵبەندەكەیداو كوردستاندا بناسێت و

لەگەڵ هەندێکیاندا پێوەندییەکی تایبەتیش دروست ببێت کە زۆربەیان مەرگ کۆتایی بەو پێوەندییە هێناوە ، شیعرەکانی مەولەوی بەڵگەی ئەم قسەن ! .

لێرەوە هەوڵ دەدرێت کە باسی لەم لایەنانەی ژیانی کۆمەڵایەتی مەولەوی بکرێت :

١. بوێری و بڕوا بە خۆبوون و خاوەن هەڵوێستی.
٢. هاوڕێتی .
٣. مرۆڤدۆستی و ڕاستگۆیی لە شیعرەکانیدا .
٤. نامۆبوون لە ژیاندا .

١- بوێری و بڕوا بەخۆبوون و خاوەن هەڵوێستی :

لە ژیانی مەولەوی‌دا خاوەن هەڵوێست بوون و دەرباری نەبوونی دەردەخەن و بەڵگەی سەربەرزی و ئازایەتی و لەخۆڕابینینی مەولەوی بوون، ریابازو چاپلوس نەبووە، ئەوەی باوەڕی پێی بووبێت کردوویەتی و لە هیچ کەس و لایەکەوە بیرو بۆچوون و هەڵوێستی بەسەردا نەسەپێنراوە، مەولەوی لە هەڵوێستە کتوپڕو ناکاوەکانی ژیانیدا خاوەن بەدیهەو حازر وەڵام بووە.

هەرچەندە ئەم چەند نموونەیە تەنیا لە یەکێکیاندا چەند دێڕێکی بە فارسی گوتراوی مەولەوی تیادایە ؛ بەڵام تیشک دەگرنە لایەنەکانی ژیانە کۆمەڵایەتییەکەی و پێویستی سەپاندنی کە باسیان لێوە بکرێت ...

لەوکاتەدا کە مەولەوی لە (شەمێران) مەلابووە، محەمەد پاشای جاف سەرکارەکەی کە ناوی (شێخ عەلی عەبابەیلی)یی بووە بە (عوسمانی خاڵە) دەگۆڕێت .

ئەمەش مامەڵەی لەگەڵ‌مەولەوی‌و خزمەکانیدا باش نەبووە؛ بۆیە بار دەکات‌و دەچێتەوە بۆ (سەرشاتە)ی (تاوگۆزی)، پاشتر حەمەپاشا گلەیی لێدەکات.. مەولەوی بەم چەند دێڕە شیعرە فارسییە وەڵامی داوەتەوە:

وزان سوی وطن هجرت نمودم

خلافت از علی دانسته بودم

به تاثیر محمد میر اکمل

خلافت چون به عثمان شد محول

دل خویشان مارا پر ز خون کرد

به خویشاوند خود نعمت فزون کرد (د.ل : ل، م)

ئەم ڕووداوە ملکەچ نەکردنە بۆ ناخۆشییەك کە توانیبێتی تێیدا نەژی ... با بە هەژاری بژێت، بەڵام بە خواستی خۆی‌و بێ زەبرو زەنگ !!

لە ڕووداوێکی تردا کە جووتیارێك لە (سەرچنار) دێتە پێش (ئەحمەدپاشای بابان)و گلەیی لەیەکێك لە پیاوەکانی پاشا دەکات کە زەوی‌یەکەی داگیرکردووە، مەولەوی نۆرەبڕ لە پاشا دەکات‌و خۆی لە جووتیارەکە تورە دەکات، جووتیارەکە بەسەرسامییەوە بە مەولەوی دەڵێت :

–کابرا ! لای خۆت تۆ مەلایت‌و پیاوی دینی ! کە تکایەکەم بۆ ناکەیت‌و چاکەت پێناکرێت بۆچی خراپەم لەگەڵ دەکەیت ؟

مەولەویش پێی دەڵێت :

–مردووت مرێ، من لەبەر بێ عەقڵی تۆ توورە بووم، ئاخر تۆ نەتبیستووە: دنیا مەزرەعەی ئاخیرەتە، ئێستا پاشا ئەگەر بە جووتی بێگاری زەویی داگیرکراو نەکێڵێت‌و نەیکات بە تەڕەکاڵ بۆ دیوەخان، دنیای چۆن ئەبێ بە مەزرەعەکەی قیامەتی ؟

که پاشا ئەم قسەیە لە مەولەوی ئەبیستێت شەرمەزار ئەبێ‌و ئەڵێ :

-مەولەوی ! تکا ئەکەم بەسیەتی .. کابرا بڕۆ زەوی خۆت بۆ خۆت، هەر پیاوێکی من هات بەلاتا دەری بکەو گوێی مەدەرێ .   (د. لا : ع)

هەروەها وەڵامەکەی بۆ (غولام شاخان- والی سنه ..) و ئەو دوو نامەیە کە بە داخەوە ئەوانیش -بە فارس-ین‌و بە پەخشان بۆ (فەرهاد میرزای قاجاری) و (مەلا محەمەدی صالحی -فخر العلما) ناردبوونی و وەڵامێکی ڕوون‌و بوێرانەی زانستییانەی قایلکەری تیادابووە لە بارەی مەسەلەیەکی مەزهەبییەوە .

لەم وەڵامانەدا مەولەوی بوێرانەو زانایانەو دوور لە ریایی وەڵامەکان دەداتەوە .

(وەرگێڕانە سۆرانییەکەی محەمەد ئەمینی ئەردەلانی - ل ،٤٠٥)

٢-هاوڕێتیی : ئەو پێوەندییەی نێوان ئەندامانی کۆمەڵە کە لە دەرەوەی بازنەی خزمایەتی‌و خێزان‌و خوێنەوەیە؛ وا دەبێت دووبرا، یان دوو خوشك، یان خوشك‌و برایەك پێوەندییەکەیان لە سنووری خوشك‌وبرایی دەردەچێت‌و دەپەڕێتەوە ناو پەرێزی (هاوڕێتی) یەوە کە پێوەندییەکی گیانی‌و دەروونییەو ڕێزو چێژی تایبەتی خۆی هەیەو یەکێکە لە ڕاگرەکانی پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان کە ئەندامانی کۆمەڵگە توشی دەبن‌و هەوێنێکە بۆ ئاسودەیی‌و بەختیاری‌و پێکەوەژیان .

بە پێی شیعرەکانی دیوانی مەولەوی ،سەید عەبدولرەحیمی مەولەوی تاوگۆزی کەسێکی خاوەن پێوەندییەکی کۆمەڵایەتی بەتین‌و بەهێز بووەو زۆری غەزەل‌و قەسیدە بۆ ئەم پێوەندییە تەرخان کردووەو زمان حاڵی مەولەویین.

زۆرن ئەوانەی کە هاوڕێتیان لەگەڵیدا هەبووە.. نامە شیعرییەکانی مەولەوی پەردە لەسەر ئەم لایەنەی ژیانی مەولەوی و کەسێتی‌یەکەی لادەدەن ؛ چونکە سەردەمی مەولەوی جگە لە بارە کۆمەڵایەتییەکەو توندوتۆڵی پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی ناو کۆمەڵگەی کوردەواری ، خوێندن لە مزگەوتەکاندا هۆیەك

بووە بۆ دروستبوونی هاورێتی ؛ چونکە دەستووری فەقێیەتی ئەو پێکەوە ژیانەی لە حوجرەکاندا سەپاندووە لەگەڵ تێکەڵاو بوونی ژمارەیەکی زۆری فەقێ لە ناوچە جۆراو جۆرەکانی کوردستانەوە لەو گەڕانە بەردەوامەیاندا بە دوای مامۆستای چاکو جێگەو ڕێگەی خۆشو شارو گوندی دڵگیردا .. کە بووەتە هۆی دروستبوونی هاورێتی زۆرو لە تەمەنی جۆراوجۆردا .. مزگەوتەکان جگە لەوەی شوێنێکی پیرۆزن بۆخوداپەرستی ، مەڵبەندێکی کۆمەڵایەتیش بوون . .

مەولەوی تاوگۆزیش وەك هەر فەقێیەکی کوردی سەدەی نۆزدە خۆی لەناو ئەو کۆمەڵگە زانستییە - کۆمەڵایەتییەدا دیوەتەوەو فرەکەسی ناسیوەو لەگەڵ زۆریاندا پێوەندیی گیانی دروستکردووە کە تاکو مردنیش بەردەوام بووە چ بەسەر لە یەکتریدان بووبێت یان بە نامە گۆڕینەوە.. گەشتی ژیانی مەولەوی لە جیهانی فێربوونو فەقێیەتیدا لە ماڵی خۆیانەوە لە (بێژاوا)ی نزیك (هەڵەبجە) لای باوکی دەسپێدەکات ...و زۆر شوێن دەگۆڕێت ، ژمارەی ئەو خەڵکانەی کە مەولەوی ناسیبوونیو خۆشەویستیو برادەرایەتی لە نێوانیانو مەولەویدا هەبووە،نیشانەی بەهێزی ئەم پێوەندییە کۆمەڵایەتییەی مەولەوین، کە دوور نییە بگوترێت هیچ شاعیرێکی تری هاوچەرخی مەولەوی پێوەندییەکی لەم جۆرەی نەبووەو نامەی شیعریی ئەم ڕووبەرەی لەناو شیعرەکانیدا نەگرتووەتەوە ((بە شیعر نامەنووسین لە ئەدەبی کوردیدا زۆر باونەبووە،کەچی ئەم بابەتە لە شیعری مەولەویدا زۆر بەر فراوانو گەشەی سەندووە، ٨٨ غەزەلی وای هەیە کە دەکاتە (٤١٪)ی سەرجەمی غەزەلەکانیو (٨٥٠) بەیتە (لیریکای شاعیری گەورەی کورد مەولەوی ١٨٠٦ - ١٨٨٢ ،ئەنوەر قادر محەمەد -١٩٩٠ ستۆکهۆڵم - ل ١٨٧ ئەم پێوەندییە بەتینەی مەولەوی لە هەموو کەسێکی سەردەمی نەوەشاوەتەوەو کەسیش وەکو مەولەوی ناوبانگی دەرنەکردووە ، لە سنە لە مزگەوتی (دار الاحسان) حوجرەیەك هەبووە بە ناوی (حوجرەی مەولەوی) کە ژووری ژمارە

(١٩)ی مزگەوتەکە بوووە (دیوانی مەولەوی - وەرگێڕراو بۆ سۆرانی ، محەمەد ئەمینی ئەردەڵانی - ل ٢٤) .

یەکێك لەو کەسانەی کە مەولەوی بە شیعر گفتوگۆی لەگەڵدا کردوون و نامەی شیعریان گۆڕیووەتەوە(شێخ عەزیزی جانەوەریی)یە، کە لە فەقێیەتیدا لە سنە پێکەوە لە مزگەوتی (دار الاحسان) خوێندوویانە . لێرەدا سەرەتا وەکو نموونەیەك ئەو غەزەلەی کە مەولەوی بە بۆنەی جودا بوونەوەی لە شێخ عەزیزو چوونی بۆ (بانە) بۆ خوێندن نووسیوویەتی دەخەینەڕوو، پاشان سێ غەزەلی تری - کەلە شوێنی خۆیدا باس دەکرێن ، ئەم نووسینەش تەنیا بە مەبەستی دەرخستنی ڕێزی هاوڕێتی لای مەولەوی کە چۆن بووەتە هەوێنی شیعری لای مەولەوی و زۆر شتی نایاب و جوانی تێیاندا چاندووە ، نموونەی تر هەن کەبۆ کەسانی دی گوتراون؛ بەڵام وردەکارییەکانی ناوشیعرەکەو بەرز سەیرکردنی هاوڕێتیی و خەمخواردن بۆ جودابوونەوەو لێکدابڕانی دوو هاوەڵفەقێی کورد ئەم نموونەیەی لەبەرتر دانا.

سەرەتای غەزەلەکە ئامادەبوونێکی بۆسەفەر پێوە دیارە، شێوەی بانگکردن و داخوازییەکەی مەولەوی لە شێخ عەزیزو هەواڵپێدانەکەی کە نیازی ڕۆیشتنییەتی بۆ (بانە) ، ئەوە دەردەخەن کە مەولەوی چووبێتە بەر دەرگای ژوورەکەی شێخ و ئەویش خەریکی کارێك بووبێت ..بۆیە داوای ئاوڕدانەوەی لێدەکات دوای هەواڵی ڕۆیشتنەکەی:

ئازیز دیارەن، وادەی لوامەن

ئەلوەدای ئاخر ئەوە ئامامەن

دەوڵەتەکەی وەصڵ پانە زەواڵەن

جار یۆ تەر دیەن بالات مەحاڵەن (د.ل : ٥)

سا ئالم وەش کەر وە ئیلتیفاتێ

بدیە وەلاوە، بوێنوورت ساتێ   (د.ل : ٦)

مەولەوی وشەی (ئازین)ی بەکارهێناوە، کە لە زۆر شوێنی تریشدا بەکاری هێناوە ، بەڵام لێرەدا پێش بەکارهێنانییەتی بۆ (عەنبەرخاتوون) بەو پێیەی کە مەولەوی لە (چرۆستانە)ی (نەورۆڵی)دا کە بووە بە مەلا ژنی هێناوە ! (محەمەد ئەمینی ئەردەلانی ، دیوانی مەولەوی وەرگێڕراو بۆ سۆرانی - ل٨) ، کەواتە نیشانەی ڕێز لێنانی زۆرە بۆ بانگکراوەکە .. دوایین خواحافیزی مەولەوییە لە (ئازیز شێخ عەزین) و کێ دەزانێت پاشەڕۆژ چۆن دەبێت ؟ پلەی خۆشەویستییەکەی زۆر بالا دەبینرێت بەوەی کە گەیاندوویەتییە پایەی (دەولەتەکەی وەصل)و بەرەو کۆتایی و بڕانەوەچوونیشی ئەم هەلوێستەی سەپاندووە، کە چاوەڕێی ئاوڕدانەوەیەك بێت لە شێخ تاکو تەنیا بۆ ساتێکیش بووە سەیری بکات . مەولەوی لە بانگکردنەکەدا پەنای بردووەتە بەر هەستی بیستن و بەرانبەرەکەی پێ ئاگادار کردووەتەوە، خۆیشی ئامادەیە کە بە هەستی بینینی چاو تیژ سەیری بکات کە دوو هۆی بەیەکگەیشتن و گەیاندنی مەبەستن؛ چونکە دەنگ و وێنە لەو دوو ڕێگەیەوە هەردووك تۆماردەبن و دەمێننەوەو گەنجینە دەکرێن و کاتی تەنیایی دەبنەوە خۆراکی دڵ و مێشك ، لە دێڕێکی تردا پەنا دەباتەوە بەرگوێ و داوا لە شێخ دەکات کە :

بابە یۆ شنۆی شیرین رازەکەت

گۆش دەرۆ لادێ مەینەت کازەکەت   (د.ل:٦)

ئەمجارەیان خۆی دەیەوێت گوێی لە دەنگی هاوڕێکەی بێت ؛ بۆیە تکای لێدەکات کە شنەی رازو قسە شیرینەکەی بدات بە گوێدا .. دەورەکەی گۆڕییەوە، ئەم بوو بە گەنجینە بۆ دەنگی ئەو ، لێی دەخوازێت کە گوێ لە مەینەتدا

ژیاوەکەی خۆی بگرێت کە گازی لێگیراوە.. هەر لە ئێستاوە کە هێشتا دوورنەکەوتووەتەوە، مەولەوی کەوتووەتە ناو خەمو پەژارەی دوورکەوتنەوەوەو ئەم لێك جودا بوونەوەیەی زۆر لاگرانە ؛ بۆیە دەڵێت :

ئاخر سەفەرەن ، را خەیلێ دوورەن

مەنزڵ بێ پایان تۆشە زەروورەن

دوا سەفەری ژیانی مرۆڤ تەنیا (مردنە) ؛ کەچی مەولەوی ئەم سەفەرەی خۆی بۆ (بانە) بە دواین سەفەر لە قەڵەم دەدات ؛ هەرچەندە ئەگەری مانو درێژەی ژیانی تیادایەو کەس نازانێت کەیو لە کوێ دوا هەناسە دەدات ؛ بەڵام لەبەر ئەوەی کە ئەگەری یەکتری نەبینینەوە هەیە ئەم ناوەی لێناوە، هەرچەندە ئەم دێڕە شیعرەکە باس لە (ئاخرسەفەر) دەکاتو مەنزڵ (قۆناغەکانی ئەم سەفەرە) نەبڕاوەن زەین بۆ ئەوەیش دەچێت کە تەنیا واتا هەنووکییەکەی مەبەست نەبووبێتو مردنەکەیش بایەخی هەبێت لەگەڵ مەبەستە ئاشکراکەدا ، ئەوەتا باس لە تۆشە (توێشوو - کردەوە- یادگار) دەکات بۆ ئەم ژیانەو ئەو ژیانەیش کە چوونە بارەگای خودا بێ توێشوو گرانە؛ چونکە (بانە) قۆناغێکی هێندە دوورنییە کە بە بێ پایان ناودەبرێت ..ئەم شێوازی مەولەوییە کە واتای نزیكو دوور لە زۆربەی بەیتەکانیدا دەمەزرێنێت (توظیف) کە هونەری (تەورییە)ی ڕەوانبێژییە ، کەواتە واتا دوورەکەی سەفەرکردنە بۆ ئەو دنیا .. بەلام لە دێڕە شیعری دوای ئەودا واتاکە ڕوونتر دەبێتەوە کە مەبەست سەفەرەکەی (بانە)یە؛ چونکە توێشەکە دیاری دەکات :

دینت تۆشەی چەم، مەیلت تۆشەی دڵ

ڕازت تۆشەی گۆش ، مەنزڵ وە مەنزڵ (د.ل : ٦)

دیسانەوە پەنا دەباتەوە بەر هەردوو هەستی (بینین - بیستن) کە چاوو گوێیە .. چاو بۆ سەیرکردن و گوێ بۆ بیستنی دەنگەکەی .. لە بنیات و فۆرمی شیعرەکەدا دووبارەکردنەوەیەکی تیادایە کە مەبەستی خۆی هەیە ! مەولەوی لە بەیتی (٦،٧) دا بەیتەکانی (٢، ٣، ٤، ٥)ی بە شێوەیەکی دی دووبارە گوتووەتەوە کە هەمان واتاو مەبەستی چوار دێڕەکەی یەکەمی هێناوە لەناو دوو بەیتدا دارشتووەتەوەو جەختی لەسەر چاو ، گوێ ، دڵ ، دووریی ڕێگا کردووەتەوە .. بە بۆچوونێك ئەم جەخت کردن و دووبارەکردنەوە جگەلەوەی شێوازی شیعری شاعین، بایەخدانێکی لە ڕادە بەدەریشە بۆ گەورەیی ئەم پێوەندییەی نێوان مەولەوی، شێخ عەزیز ، نیشانەی ڕاستگۆیی مەولەوییە لەوهەست دەربڕینەدا بەرامبەر بە هاوەڵێکی ، لە لایەکی تریشەوە پاڵنەرو خورپە شیعرییەکە توانیویانە دەربڕی خواستی مەولەوی بن و خیانەتی نەکەن لەو نیهادە پاکەیدا .. لە لایەکی تریشەوە دڵ بۆ ئەوە دەچێت کە ڕەنگە ئەم جەخت کردن و دووبارە کردنەوەیە لە ئەنجامی ئەوەدا بووبێت کە ئازیز گوێی پێنەدابێت و ئەمیش وەك برێشکەی سەرساج برژابێت .. ڕەنگە بگوترێت دڵعاجزییەك هەبووبێت! کە شیاو نییە؛ چونکە پێوەندیی مەولەوی ، شێخ عەزیز لە نامەی تریشدا بەردەوام بووە، هەرچەندە مێژووی نامەکان نازانرێن ، بەڵام بۆنەکان دەریدەخەن ، دەشێت کە شێخ عەزیز حەزی نەکردبێت مەولەوی بڕوات بۆ بانەو لێی دووربکەوێتەوە؛ بۆیە لالوت بووە، کەلەو جەخت کردن و دووبارە کردنەوەیەدا دڵ بۆی دەچێت ؛ بەڵام بە لای زۆرەوە حەزنەکردنە بە ڕۆیشتنەکەی ..! مەولەوی واز ناهێنێت و سوورە لەسەر داخوازی خۆی :

*کێ زانێ چۆن بۆ ئەی دنیای بادی ؟**

بابیۆ نەبەین گەردن ئازادی ! (د.ل : ٦)

هەروابووە کەس نازانێت کەیو لە کوێ کۆتایی بە ژیانی دێت ، بۆیە بە نازو خۆشەویستییەوە داوای گەردنی یەك ئازادکردنی لێ بکات .. کەلە خۆیدا ڕەوشتێکی کوردانەیە ..بە پێی زاراوەکەی لە زمانی کوردیداو بۆنەو گوتنی بەجێهێنانی .. لە دینی ئیسلامی پیرۆزیشدا جەختی لەسەرکراوەو بە مەرجێکی ئیمانداری و دڵپاکیو لە خوداترسی دانراوە ، بە تایبەتی لە جەژنەکانداو بە هەمیشەو بەردەوامیش لە ژیانی ڕۆژانەدا .. بەڵام لێرەدا مەولەوی لە ڕووی هاوەڵیو خۆشەویستیو دابو نەریتەوە ڕووی لێناوە، کە ئەم بەیتە لە غەزەلەکە دەشێت بە شابەیت دابنرێت ... لە ڕووی کاریگەریو قورسیەکەیەوە لەسەر ڕووبەری گشتی غەزەلەکە ؛ هەرچەندە گەردن ئازادی دوای دڵئازاریو لەیەك زیزبوونو دڵگرانیو دەنگ دابڕین باوترە ، وەك لەوەی لێرەدا مەولەوی مەبەستییەتی ،کە تەنیا لێکجودابوونەوەیەو لێکدوورکەوتنەوەدیە؛ بەڵام مەبەستی مەولەوی لێرەدا دەرخستنی پلەی دڵڕاگرتنی خۆیەتی بۆ شێخ عەزیز ، نەك ڕوودانیان، بەوەدا کە مەولەوی کۆمەڵە ئەگەرێك دەخاتە بەردەم، کە دەشێت بووبن لە شیعرەکەدا یەك یەك ڕیزی کردوون :

من شەوێ ناڵەم جۆش ئاوەردە بۆ

سەگی ئاسانەت بێدار کەردە بۆ

یا ناستە بۆ سەیل دیدەم ، نەفەسێ

نەسیم گەرد پات بەرۆ پەی کەسێ (د.ل : ٦)

* (بادی)و (فانی) نووسراوە لە وەرگێڕانەکەی .

ئەوپەڕی ڕێز گرتن و خاکساری و پارێزکاری و پەیڕەوکردنی نەریتی پێکەوە ژیانە لە نێوان دووکەسدا ، بە پێی دین و دنیا ، وەك لە قەسیدەی (های شەماڵ چەند جار ڕای کەردەنی ، د.ل : ٤٩٣) دا هاتووە لە ژووری ژمارە (١٩)ی دار الاحسان دا بوون کەبە (حوجرەی مەولەوی) ناسراوە ! لەم سەفەرەدا مەولەوی دەیەوێت گەردنی یەك ئازاد بکەن ، نەوەك شەوێك ناڵەو هاواری بەرزبووبێت خەوی لە شێخ عەزیز گرتبێت کە شەماڵ تۆزی پێی شێخ بەرێت بۆ خۆشەویستێکی ، کە لە بارە ڕاستەقینەکەی دەرەوەی ئەدەب و شیعردا دوورە دەبێت بیخەینە ڕیزی دەستی ڕێز لێنان و خۆشەویستی زیاد، ئەگەر نەچێتە قاڵبی وشەکاری و پیێ لێهەڵبڕین .. ئەم ڕێز لێنانە لەسەردەمی خۆیدا کارێکی گران نەبوو و ڕەوشتێکی کۆمەڵایەتی بووە بە تایبەتی لە ناو کۆڕی فەقێکانی کوردستاندا ، نەکو وەك ئەم سەردەمە جەنجاڵە کە زۆربەی بەها کۆمەڵایەتییەکان پێشێلکراون و لێکترازاون ..! ئەم دوو دێڕەو غەزەلەکە هەمووی دیار خەری دەروون پاکی و کراوەیی خۆشەویستیە لە نێوان دوو فەقێی خودا پەرست و عاشق و سەوداسەری زانست و ڕاگری پێوەندییە مرۆڤانەکان .. کە بەقەدەر پیرۆزی زانستەکەیان ڕێزیان لە پیرۆزیی هاوڕێتی یەکەیان گرتووە.

دیارە مەولەوی ترسی ئەوەی هەیە کە شێخ عەزیز لە کاتی سەیرکردنیدا لە لایەن مەولەوییەوە ئازاری بووبێت و ژێر پێی شێخ عەزیز لەبەسەر رووی مەولەویدا ڕۆیشتنی برژانگەکانی پێدا چەقی بێت و ئازاری بووبێت .

جەمینت زەحمەت نیگام کێشابۆ

کەف پات وەخار دیدەم ئێشابۆ (د. ل : ٧)

ئەم خاکسارییە ؛ نەك ریا و چاپلوسی و لە خشتەبردن ! خۆشەویستیەکی گیانییە ، لە جودا بوونەوەدا بیر لەم شتە وردانە بکرێتەوە، دەبێت لە پێکەوە

ژیاندا چ جۆرە پێوەندییەکیان هەبووبێت ؟ لەمەیش لەبەرتر ئەو دڵپاکییەی مەولەوی کە پێش ئەوەی داوای گەردن ئازادی لە بەرامبەر بکات :

تۆ بویەر جەمن، من زوویەردم
هیممەت بۆ ، ها ژار مەحرومیت وەردم (د.ل :٨)

پەیڕەوێکی ئیماندارانەیەو خودای گەورەیش لە بەخشندەیی خۆی بەندەکانی بێبەش نەکردووە.. لە دوای ئەم بەیتە پارچە شیعرەکە بەرەو کۆتایی دەڕوات و خەمی هەڵی پێکگەیشتنەوەو نەگەیشتنەوەو دۆعا خوازی یەکجاری لە ئاستی شیعرەکەدان :

ئەر فرسەتش دا پەی دڵ خەمینت
عومرێ دووبارەن جاریۆتەر دینت
وەرناستش ، ئازیز! تۆ وەسەلامەت
دیەن دیدار کەوت ئەو قیامەت (د.ل :٩)

بە پێی نامە شیعرییە ئاڵوگۆڕکراوەکانی نێوان مەولەوی - شێخ عەزیزی جانەوەریی‌دا ئەوە دەردەکەوێت کە پێوەندییەکەیان بەردەوام بووەو هاوڕێتی‌یەکەیان درێژەی کێشاوە! هەرچەندە لەم نووسینەدا چوار پارچە شیعر کراوە بە نموونەی ئەو خۆشەویستییە وەکو لە دیوانەکەی و وەرگێڕانەکەیدا بۆ سۆرانی (محەمەد ئەمینی ئەردەڵانی)* و هەروەها لە لیریکای شاعیری گەورەی کورد مەولەوی ، ئەنوەر قادر محەمەد دا هاتوون، ڕەنگە لە داهاتوودا بن؛ بەڵام بەلای زۆرەوە ئەم نموونانە بۆ ئەم مەبەستەی ئەم چەند لاپەڕەیەو ناسینی مەولەوی کارێکی باش دەکەن و دەدەن بە دەستەوە !

قەسیدەی (های شەماڵ چەندجار را طەی کەردەنی) ، (دڵ : ٤٩٣)

---

* وەرگێڕانی دیوانی مەولەوی بۆ سەرزاری بابانی ·

باس لەو نەخۆشییە دەکات کە تووشی شێخ عەزیز بووە (ئاوڵە) ، ئەم قەسیدەیە ئەم خاڵانە ڕوون دەکاتەوە :

١) قەسیدەکە دوای چوونی مەولەوی بۆ (بانە) گوتراوە، بۆ تووشی ئاوڵە بوونی شێخ عەزیز .

٢) شێخ عەزیز لەهەر ئەو ژوورەدایە کە ناوی حوجرەی مەولەوییە لە مزگەوتی دار الاحسان ژووری ژمارە (١٩) !

٣) پێدەچێت مەولەوی کاتی خۆی دۆعا خوازییەکەی هەر لەو ژوورەدا لە شێخ عەزیز کردبێت لە پارچە شیعری (ئازیز دیارەن وادەی لوامەن) . (د.ل : ٥) دا ! نەك لە دوو ژووری جودا بووبن ! هەربۆیەش گوتبووی :

من شەوێ ناڵەم جۆش ئاوەردە بۆ

سەگی ئاسانەت بێدار کەردە بۆ (د.ل : ٦)

کەئەو لێك نزیکبوونە پیشاندەدات ..

قەسیدەی (های شەماڵ چەندجار ...) دەیسەلمێنێت کە دۆعا خوازییەکەی مەولەوی لە شێخ عەزیز لە خۆشەویستی و دۆستایەتی و لە دڵی یەکدا شیرین بوونەوە بووە ؛ نەك لە ئەگەری دڵگرانییەوە بووبێت !

بەردەوامیی ئەو خۆشەویستی و هاوڕێیەتییە دەردەخات کەلە نێوان مەولەوی ، شێخ عەزیزدا هەبووە، لێرەشدا شێخ عەزیز هەر بە (ئازیز) ناوبراوە .

مەولەوی لەسەرەتای قەسیدەکەیدا دەریخستووە کە نە مەولەوی و نە ئازیز (شێخ عەزیز) وەك جاران نین

نە ئەم جارەی من چون ئەو جارانەن

نەئازیز وێنەی ئێفتەر یارانەن (د.ل : ٤٩٣)

لە دوای ئەم بەیتەوە مەولەوی وەسپێکی زۆر جوانی شێخ عەزیز دەکاتو شوێنو ڕێگەو پلەو پایەی لای هاوەڵەکانی دەردەخات بە (سعد الاکبر)و (خورشید- خۆر) ناوی دەباتو گەلێك واتای بەرزی داوەتە پاڵی :

مانە گۆشەی ئەوج خانەی شەرەفدا

نوور ئەخشانیشەن وەهەر تەرەفدا

طلووعو غروب صوب ئێوارانەن

مەعاشو سەبات دەردەدارانەن (د.ل : ٤٩٥)

ئەم وەسپە بەرزە گەرموگوڕیو توندو تۆڵی هاوڕێیەتیەکەی مەولەوی / شێخ عەزیز بە ئاشکرا باس دەکات کەیەك گیانو لە دوو جەستەدان .. با لە یەکیش دوور بووبن ، لەم وەسفەیدا مەولەوی ڕۆڵی کامیرایەکی سینەمایی دەگێڕێت کە بەم وردییە لە نزیکەوە بە گرتەی سینەمایی جۆراو جۆر وێنەی شێخ عەزیزی گوتووەو حاڵی پەشێوی خۆیو ناڕەحەتییەکەی ئەوی بەم شێوە دەربڕیوە :

بەڵام من جەستەم خەیلێ بەد حاڵەن

لاڵ بوون مالوومەن ئەو نە وەبالەن (د.ل : ٤٩٦)

باری دەروونی خۆی زۆر بە ناڕەحەتی دەردەخات،ئەویش لەبەر بێ حاڵیو نەخۆشییەکەی شێخ عەزیزە .. لە دوای ئەم بەیتەوە هەم وەکو حاڵزانێك کەئەو نەخۆشییەی گرتبێت زۆر حەکیمانە باسی باری گرانی (ئاوڵە) دەکاتو کامیرای سینەمایی ئاساییش وێنەی شێخمان بە چەند گرتەیەك پیشان دەدات .

یانێ ئەو باڵای تووڵ عەر عەر تەرز

مەشنێو وەباد صوب سەحەری لەرز

چین کەفتەن نە ڕووی پێشانیش چون سیم

چون زنجیرەی ئاو وەشنۆی نەسیم

نیم نیگاش هەوەس دڵ دۆزیش نی‌یەن

نازش دڵبەریش جە خاتر شی‌یەن

ئاوڵەش هوردان لاڵ یەمانی

وێنەی گۆی (حوباب) ئاو حەیوانی

باغ مەحبووبیش جە سەرتا دامان

جە وەیشوومەی دەرد خەزانش ئامان   (د.ل : ٤٩٦)

لەم چەند بەیتەدا مەولەوی وێنەی باڵای بەرزی وەك عەرعەری شێخ عەزیز دەگرێت لە دوورەوە (بانە ، سنە) وەکو ئەوە وایە کەلەبەر دەمیدا وەستا بێت‌و کامیرای سینەمایی بە چاوەوە بێت ،ئەم وێنەگرتنە سینەماییەی مەولەوی لەم قەسیدەیەدا هەمان وێنە گرتنیەتی بۆ زەماوەندەکەی مەحموود پاشای جاف کە مەولەوی لە ماڵی خۆیەوە دوور بە دوور وەسپی هەڵپەڕکێیەکەی کردووە ، (بڕوانە : سیناریۆ لە شیعرەکانی مەولەوی تاوگۆزیدا ، د. ئیبراهیم قادر محەمەد - گۆڤاری زانکۆی دهۆك ، ب٢ ، ژ- ٦ ، ١٩٩٩ ، ل ٨٤١) بە گرتەیەکی گشتی (L.S) باڵایی وێنە گرتووە، پاشان هاتووەتە سەردەم‌و چاوی بەگرتەیەکی نزیك (C.U) وێنەی گرتووە کە لۆچەکانی ئارەقەی تامی تێزاون .. ئەوسا دانەی بلۆقەی ئاوڵەکەی وەکو دڵۆپەی باران چوواندووە.. دواتر بۆ سەرچاوانی کە خوڵکی پێڵو جووڵاندنیان نەماوە لە تاو ماندوویێتی‌و ئازار و وەکو نێرگس خەوتوون .... و لە حاڵەتی زۆر نالەباریدایە .

ئەم بە وردی ڕۆچوونە لە وێنەگرتنی شێخدا لەو دوورەوە لە لایەن یادو بیرو زەینی مەولەوی‌یەوە جگە لە ڕاستگۆیی‌و پڕ خۆشەویستی بۆ شێخ عەزیز . دێرە شیعرەکەی لەمەڕ خودا حافیزییەکەی پارچە شیعری (ئازیز دیارەن، وادەی لوامەن ، (د.ل : ٦)) وەبیر دەهێنێتەوە کە زۆر بەتاسەوە گووتبووی :

سا دڵم وەش کەر وە ئیلتیفاتێ

بدیە وەلاوە ، بوینۆت ساتێ

دینت تۆشەی چەم ، مەیلت تۆشەی دڵ

ڕازت تۆشەی گۆش ، مەنزڵ وە مەنزڵ (د.ل : ٦)

کەواتە مەولەوی لەودوورەیشەوە هێندە لە بیرو یادی شێخ عەزیزدایە کە وردەکارییەکانی دەموچاویشی لە بیرە .. ! هیچی لە دەست نایەتو ناتوانێت بڕوات بۆ لای ؛ بۆیە دەخیلی شەماڵ دەبێت کە بچێتە خزمەتیو حاڵی مەولەوی بۆ باس بکات و پێی بڵێ گەر پرسیاری لەمن کرد :

بدیە نەرگسان جە شەونم بین کەیل

پەرسا : کۆن ؟ عەرزکەر : قەیسەکەی دوجەیل

ها نە (بانە) دابێ‌کەس کەفتەبێ

دیاربێ ئازار تۆ شنەفتە بێ (د.ل : ٤٩٧)

هەر بە شەماڵدا کەفارەت بوونی بۆ دەنێرت:

واچە کەفارەت بە ژن بالاَت بۆ

نەصیب ڕەقیب خاڵ ئالاَت بۆ (د.ل : ٤٩٧)

داواش لەفەلەك دەكات كە دەست لەم بێ ویژدانیو ئازاردانە هەڵبگرێت ..

غەزەلێکی تری مەولەوی بە مەطلەعی ((دیدەم نەونەمام نەوتووڵ ساوا ، (د.ل : ٢٤٦) کە سەلمێنەری پتەویو بەهێزی ئەو پێوەندییەی نێوان مەولەویو شێخ عەزیزە، وەلاَمی نامەیەکی شێخ عەزیزە کە مەولەوی بە شیعر وەلاَمەکەی نووسیوەتەوە، بە داخەوە دەقی نامەکەی شێخ وەکو زۆری تری نامەو نامە شیعرییەکانی کە بۆ مەولەوی هاتوون ، کەمێکیان نەبێت لە دیوانەکەیدا نین ! ئەوەندە هەیە ئەم نامەیە بەڵگەی مانەوەو بەردەوامی هاوڕێتییەکەیانەو لە

ئاستێکی بەرزو بڕوا بەیەك کردندا ، کە بنێرێت پارەی لیٚ داوا بکات .. دیارە هەردووکیان هەر فەقیٚ بوون .. ئەوەندەی ناتوانرێت جەختی لەسەر بکرێت لە پێش نەخۆشکەوتن یان دوای نەخۆشییەکەی شێخ عەزیز بووە ! ؟

ئەم غەزەلە بۆچوونی ئەم نووسینە پتەوتر دەکات، کە مەولەوی کەسێکی هاوەڵدۆستو هاوڕیٚ خۆشەویست بووەو ڕاستگۆ لە هەڵسوکەوتو شیعرەکانیدا ؛ دەنا لەو هەموو بۆنەو لەو هەموو جۆرە وەڵامانەدا بەم ناسکیو ڕەوانییە زمانی هەڵنەدەچەرخاو نەیدەتوانی بەم شێوەیە هەست دەربڕێت ! ، ئەم لێڕابینینەی شێخ لە مەولەوی جگە لە بەردەوامییەکەی ئەو هاوڕی یەتیە نیشانەی دڵ عاجز نەبوونو دڵ لە یەك نەئێشانیانە .

مەولەوی لە مەطلەعەکەدا شێخ بە (دیدەم) ناودەبات ؛ نەك (ئازیز) :

دیدەم نەومام نەو تووڵ ساوا

نامەت پەی خەرجی وەلامن یاوا (د.ل : ٢٤٦)

(نەونەمام) ، (نەوتووڵ ساوا) نیشانەن بۆ زۆر خۆشەویستیو دەلالەتێکی لە تەمەندا گەورەتربوونی مەولەوی پێوەدیارە ! کە بە مانگی چوواندووە لەبەر ئەوەیە کە شایانی مانگانەیشە :

ئەمرت دڵگیرەن ، فەرموو دەت خاسەن

بیٚ شك ماهەنی ماهانەت راسەن (د.ل :٢٤٦)

دیسانەوە ڕێزو خۆشەویستیو لە دڵابوون دەردەخەنو لە لایەکی تریشەوە مەبەستی نامەکەی شێخ داوای پارەی خەرجی کردن لەگەڵ مانگ بوونیدا یەکدەکەوێتەوە (ماهو ماهانە) مانگە ؛ بۆیە دەبێت پارەی مانگانە وەربگرێت گەورەیی لە دڵداو پایەی خۆشەویستی .. لە بەیتێکی تری غەزەلەکەدا مەولەوی

باس لە دووری دەکات و باری دەروونی خۆی دەربڕیوە کە بووەتە هۆی پەرت و بڵاوبوونی بیروهۆشی مەولەوی :

بەڵام جە دووریت هۆشم ڕەم کەردەن

ئاگاهیم نی‌یەن چەن ڕۆ ویەردەن (د.ل : ٢٤٧)

لەم بەیتەدا ئاماژەیەکی بۆ ئەو جوێ بوونەوەیەی مەولەوی لە شێخ عەزیز تیادایە ، کە نازانێت چەن ڕۆژ بەسەر ئەو لێکدابڕانەدا بەسەرچووە؟ ، چونکە وای لێهاتووە ژمارەی ڕۆژەکانی لەبیرچووەتەوە .. ئەم حاڵەتە دەروونییە لە زۆر شوێنی شیعرەکانیدا لای مەولەوی دەرکەوتووە (د.ل : ٦٩) ، ئەو دووریەی وای لێکردووە کە وابزانێت لەوکاتەوە لە (ماه) (شێخ عەزین) جوێ بووەتەوە مانگی نەدیووە و هەر بە دوای مانگی نوێدا وێڵە :

هەر ئێد مزانۆ ئازیز گیان تۆ

نەدیەنم وەچەم هەڵای ماه نۆ (د.ل : ٢٤٧)

لێرەدا دەشێت بە دوو بۆچوون ئەم بەیتە لێکبدرێتەوە:یەکەمیان ماوەیەکی زۆر بەسەر جوێ بوونەوەکەی مەولەوی و شێخ عەزیزدا تێپەڕیووە.. ، دووەمیان ماوەکە کەمە ؛ بەڵام لەبەر کاریگەریی لێکدابڕانەکە وا بەم شێوەیە دەربڕابێت کە زۆر لە مێژە لێکترازاون و یەکیان نەدیوە، لە بەیتێکی تردا دەکەوێتە بوارێکی تری ژیانەوە کە پێوەندە بە کۆمەڵگەی ئەو سەردەمەی کوردستانەوە ، بوونی خاوەن موڵک و جووتیار (رایەت / رعییەت) ،بۆیە پێی دەڵێت :

شیرین رایەتم ، خاصەی سەرکارم

بێ وادە زوڵمەن بدەی ئازارم (د.ل : ٢٤٧)

ڕەنگدانەوەیەکی ژیانی کۆمەڵایەتی کوردەواری گواستووەتەوە بۆ ناو شیعرەکەی ، کە مەولەوی خۆی چوواندووەبە : جووتیارێکی گوێڕایەڵی ئاغا

(خاوەن موڵك)و بەندەیـەكی تایبـەتی ئـەو ، ئیـدی بـۆ پەلـەی لێدەكـاتو داوای مانگانـەو پـارەو خـەرجی پێـش هـاتنی سـەری مـانگ (یـان پێـش حـاصڵات كۆكردنـەوە) لـێرەدا مەولـەوی هەرچـەندە وەك بـرا گەورەیـەكو جێگـەی پێـدا پەرموونەوە داوای خەرجی لێكراوە لە لایەن شێخ عەزیزەوە ؛ بەڵام لە بەیتەكەدا پلەی خۆی دابەزاندووەتە ئەم ئاستەو شێخی باڵاتر داناوەو ئەم لێی دەپارێتەوە!! لە دوابەیتدا هۆی ئەو داواكارییەی كە بە بێ وادە زوڵمەن بدەی ئـازارم، نـاوی دەبات بەم شێوەیە پاساو دەداتەوە :

هەر گادیم هیلال ئەو ئەبرۆی سێوەنگ

بەسیم ئەسرین ، بە ئەشرەفی ڕەنگ (د.ل : ٢٤٧)

زوڵمم لێ مەكە ! هەركاتێك مانگم دی (كە خۆت مانگی) ، واتە هـەركات خۆت هاتیتو چاوم بەو ئەبرۆ پەیوەستانەت كە هەردوو مانگی ڕۆشن بـووەوە،ئـەوا ئـەو خەرجیو مانگانەیەت پێدەدەم كە بریتی‌یە لە :

دانەی فرمێسكی زیوینو ڕەنگی زەردم لە دووریتدا كە وەكو (لیرەی ئەشرەفی) زەردی دووریتە پێشكەشت دەكەم .. ئەو پرسیارەی لێرەدا قیت دەبێتـەوە ئەمەیە :

ئایا مەولەوی هیچی بۆ ناردووە؟ یـان هـەر بـۆ وەزنو مۆسیقاو ڕازاندنـەوەی شیعرەكە (ئەسرین ، ئەشرەفی) هێناوەتە گۆڕێ ؟

هەرچەندە ئەم پرسیارە پێویستی بە دوادا چوونـەو دەبێت پشت بە زانیـاری ڕاستو دروست ببەسترێت؛ بەڵام ئـەوەندەی دەكرێتو دەشێت بگوترێت ئەوەیە یەكێك : ئەسرین بۆ دووری هاوەڵفەقێو ئازیزو دیدەیـەكی بڕێژێتو ڕەنگـی بـۆی زەردبووبێـت! دەبێـت یـەك دودانـە لـەو پـارەی زیـوو زێـڕەی بـۆ ئـەو (ئـازیزە) نەناردبێت ! بە بۆچوونم بێبەشی نەكردووەو تەنیا هـەر بـە شیعر دڵـی ئاونـەداوە؛ چونكە كەشی شیعرەكە وا دەخوازێت كەلە بریـەتی ئـەوەی بـە زەقـی پێـی بڵێت :

فەرموو ئەوە پارەی لە زیودروستکراوو ئەوەیش لیرەی زەرد ! پێی دەڵێت گیانم ، فرمێسك‌و چاوم فیداتە ..

هەر بەم بۆنەیەوە جێگەی خۆیەتی کە بگوترێت : پێچەوانەی ئەو پارچە شیعرانەی تری مەولەوی بۆ شێخ عەزیز کە بە (ئازین)* دەستیان پێکراوە، لێرەدا بە ((دیدە)) ناوی براوەو لە کۆتاییشدا (ئەسرینی دیدەی) بۆ دەکات بە دیاری .

ئەم پارچە شیعرەیش نموونەیەکی تری هاوەڵدۆستی‌و ڕێزو خۆشەویستی‌و بە گەورە زانینی هاوڕێیەتییە لە لای مەولەوی‌و ناردنی نامەکەی شێخ ئەو پێوەندییەیان دەردەخات کە پێوەندییەکە بەردەوام بووە، هەروەها لە پارچەکانی تردا ئەم خۆشەویستییە زۆر ئاشکراتر دەردەکەوێت و لێرەدا هێندە بە بەس دەزانین بۆ ئەم بۆنەیە ، لە خۆیدا ئەم بابەتە هەڵدەگرێت بکرێت بە باسێکی سەربەخۆی فراوانتر ، نەك هەر لەگەڵ شێخ عەزیزدا؛ بەڵکولەگەڵ (کۆماسی)و هەموو ئەوانەی تردا کە مەولەوی نامەی شیعری‌و هاوڕێتی لەگەڵدا گۆڕیونەتەوەو، نەك تەنیا لە لایەنە کۆمەڵایەتییەکەی بکۆڵرێتەوە، بەڵکو لە گشت لایەنەکانی کۆڵینەوە لە شیعر ..

٣-مرۆڤدۆستی :

بە تەنگەوە هاتنی دڵی مرۆڤ‌و دڵڕاگرتن لە هەموو کەسێك ناوەشێتەوەو هەرکەس توانای بەسەردا ناشکێت، پێچەوانەی دڵڕەنجاندن‌و دڵشکێنی‌یە کە لای زۆر کەس ئاسانە ! گەر بێت‌و لە ڕووی دین‌و دنیاوە لە پلەیەکی بەرزی خوداپەرستی یان کۆمەڵایەتی وادا نەبێت کەلە شەڕو ئاشتیدا ڕێز بۆ

---

* لەودیوانەوە وەرگێڕدراوەکەی مەولەوی‌دا بۆ سۆرانی ، محەمەد ئەمینی ئەردەلانی ئاماژەی بەوە کردووە کە (نۆ) پارچە شیعر بۆ (ئازین) نووسراوە لەم کتێبەدا (دیوانەکە) ؛ کەچی تەنیا حەوت پارچەیان دۆزرانەوە .. لە (٣١ ، ٣٢ ، ٣٣، ٣٤، ٣٥، ٣٦، ٣٧) .

بەرامبەرەکانی دابنێت ، سنگی هێندە فراوان و دڵی ئەوەندە گەورە نەبێت کە بتوانێت خۆی بخواتەوەو لە هەردوو باردا (دین ودنیا) دەروونی ڕەشی نەفس و هەواو خۆ بە زلزانینی کوێرە نەکاتەوە هەرگیز ناتوانێت لە جیهانی مرۆڤدۆستیدا بستێك بۆ پێشەوە بڕوات ..ئەم ڕەوشتە (مرۆڤدۆستی) کۆمەڵایەتییە لە کاتی بوونیدا پلەو پایەو ڕێزی کەسەکە خۆی بەرز دەکاتەوە؛ ئەگەر لووت بەرزو لە خۆ ڕازیش بێت ،ئەوا دەوروبەری لە خۆی دەتۆرێنێت ..

مەولەوی، ئیماندارو شاعیرو مرۆڤدۆست، هەموو ڕەوشتەکانی لە خۆشەویستییەوە سەرچاوەیان گرتووە ،ژیانی و شیعرەکانی پڕن لە نموونەی مرۆڤدۆستی بەو واتایەی کە نرخی بۆ بەرامبەرەکەی ، وەك مرۆڤ داناوەو پڕکێشی نەکردووەتە سەرکەس ؛ ئەگەر مافیشی خورابێت !

یەکێك لەو نموونانەی ژیانی مەولەوی ، ئەو ڕوو بەڕوو بوونەوەیەتی لەگەڵ ئەو کەسەدا کەلەسەفەری حەجدا لەبەغدا پارەکەی لێدزیو لە گەڕانەوەشدا لەناوخزمەکانیدا هەواڵی مردنی بڵاوکردووەتەوە، مەولەویش دوای ئەوەی بە هۆی ناسراوەکانییەوە لە بەغدا تەدارەکی گەڕانەوە پەیدا دەکات و دەگاتەوە ناوچەکەی خۆی ! کابرای دزە دێننە بەردەمی ، لە بری هەموو تووڕەبوون و بە ڕوودا هەڵشاخان و سەرزەنشتکردنی ڕووی تێدەکات و پێی دەڵێت:

ڕۆڵە ! خوا ڕووی ئەجەل ڕەش کا وامنی خەجاڵەتی لای تۆ کرد..

خۆزگە بمردمایەو تۆم وابە ڕووزەردی نەدیایە .. ، (دیوانی مەولەوی ، مەلا عەبدولکەریمی مدرس – ١٩٦١ ، ل:م) ، لە گوڵشەنی شیعرەکانیشدا زۆر نموونەی ئەم مرۆڤدۆستیو ڕێز لە بەرامبەر گرتنەی دەردەکەوێت ، لە وەڵامی بولبولی شاعیردا ، وەکو خۆی دەڵێت : هام فەرد کەنامەیەکی شیعریی گلەیی بۆ دەنووسێت؛ چونکە مەولەوی کچێکی هەبووە داوایەتی بەشوو، بولبولیش بە

تـەمای بـووە، بـەڵام لـە دڵـی خۆیـدا !! ئەمـە لـە حاڵێکدایـە کـەلای مەولـەوی نەیدرکاندووە، بولبول دەڵێت :

نیشانەی ناوك نیگای نازاران

یانی سەر دەفتەر سوپای خەمباران

وەغەڵەت مەشهوور حاڵ زان دەوران

پەی وێت وەرپاکەر هەناسەی سەردان (د.ل : ١٧٢)

مەولەویش لە وەڵامیدا بەم نامە شیعرییە دەڵێت :

چێشەن پەشێویم ! ماتەمی دڵەن ،

یاکزەی ئامای نامەی بوڵبوڵەن ؟ (د.ل : ١٧٢)

شاعیر لە خۆی دەپرسێت : کە ئایا پەشێوی‌یەکەی لەماتـەمیی دڵیەوەیە،یان بە هۆی هاتنی نامەکـەی بولبـولی هـام فەردییەوەیە ؟ کزەی لـە دڵـی هەستاندووە! بۆیە بە هەموو دڵێکیەوە لە وەڵامی ئەو نامە شیعرییە پڕ گلەییـەدا خودای دانای هەموو حاڵو بارەکان بە شاهید دەگرێو دەڵێت :

شاهید دانای گردین ئەحواڵان

وەسەن پەی راسی‌ی عەرزەی مەلالان

ئەم شاهیدگرتنەی نـە بۆ پاکانەیـەو نـە بـۆ خـۆ پەڕاندنەوەیـە ؛ بـەڵکو بـۆ دەرخستنی ڕاستییەکەیە، کـە مەولـەوی وەکـو بـاوکی کچەکـە هیـچ ئاگـای لـەوە نەبووە کە بولبول نیازێکی وای لەدڵدا بووبێت، ئەوەتا بولبول خۆی گووتویەتی :

وەغەڵەت مەشهوور حاڵزان دەردان (د.ل : ١٧٢)

واتـە مەولـەوی بـە هەڵـە ناونراوە زانـای حاڵـی دەردەداران؛ وانییـە ! ئاگـای لـە کەس نییە ، بیبوایە بە حاڵی منی (بولبول) دەزانی ...

بۆیە مەولەوی بۆ ڕاستکردنەوەی بۆچوونەکەی بولبول دەڵێت :

ئێش هام فەردم ئێش وێم زانان

دەرد هام دەردم دەردوێم زانان (د.ل :١٧٣)

بەڵام تۆ قەزاو بێ تەدبیریی وێت

کەردەن پێت ئانا هەرچی کەردەن پێت

هەرچەندە مەولەوی پێویست بەوەناکات دابەزێتە ئەم ئاستە بۆ دڵدانەوەی بولبول ؛ ئەگەر لە ڕووی خاکساریو دڵڕاگرتنو ڕێز بۆ بەرامبەرەوە دانان نەبێت ، نەبەدینو نە بەدنیا دابونەریتی کۆمەڵایەتی داوای ئەم دڵدانەوەیەی بەم شێوەیە لێناکرێت ، نەخاسمە ببێتە قەسیدەیەک ! ئەم بە خۆدا پەرموونەوەی مەولەوی پاساودانانو خۆدەربازکردن نییە، ئەگەر بخرێتە تەرازووی دنیاییەوە،دەبوایە مەولەوی باش باش خۆیشی توورەبکاتو هەر وەڵامیشی دایەوە زۆر بە توندیو خێڵەکییانە دەمکوتی بکردایە؛ نەك هەرلەبەرئەوەی ئاگای لە هیچ نەبووە، بەڵکو بەڵگە نەویستەکە کەسێك هاوڕێی باوکی کچێك بێت ئەگەر هاوتەمەن نەبن لە عومردا لێك نزیکن ، دەبووا بولبول خۆی ڕێی بە خۆی نەدایە ، کەچی هێشتا توورەیش بووەو دۆعای شەڕی لە مەولەوی کردووەو خۆی بە زۆر لێکراو زانیوە.. بەڵام مەولەوی خودای زاناو دانای بۆ دەکات بەشاهیدو زۆر بە دەماخ ساردییەوە قەسیدەیەکی بۆ دەنووسێت.. کە سەراپای قەسیدەکە نەرمیو نیانیوجڵەوی هۆش بەرنەدانەو مەولەوی ئۆباڵەکەیشی دەخاتە ئەستۆی بولبول خۆی؛ چونکە هیچی بۆ مەولەوی (باوکی کچەکە) باس نەکردووە! ،سەرەڕای قەدەری خوایی .. کە مەیلی لێنەبووە ئەو کچە بدرێت بەو .. ، هەرچەندە لە وەڵامی نامەکەی مەولەویدا بولبول تۆمەتی خۆ وێڵ کردن دەداتە پاڵ مەولەوی و دەڵێت :

راستەن نەتیجەی قیاست سەختەن

مدعاتی ئیلزام خەصم بەد بەختەن

بەڵام دەعوای بەخت جە دەلالاتەن

قیاست مەجمووع موغالە طاتەن (د.ل : ۱۷۷)

بولبول لە هام فەردێکی مەولەوی پتر نییە ! کەچی بەرامبەری لە مەولەوی گرتووە .. هەڵوێستی مەولەوی بە عورفی ئەمڕۆیش کە (۱۲۰) ساڵێك بەسەر کۆچی دوایی مەولەوی‌دا تێپەڕیوە، ئەگەر کەسێك بە نامە یان بە تەلەفۆنیش داواو خوازبێنی کچی خەڵکی بکات ، بڕوا ناکەم کەلە مەولەوی هێدی‌ترو ئارام تر وەڵام بداتەوە :

کەی تۆ خیاڵێت وە دەروون ئاوەرد

هانات کەرد ئەو من، من بێ مەیلیم کەرد

تا تە ئثیرێ بۆ پەرێ شەو ناڵەت

یا پەی هەناسەی سۆب دۆعاو لاڵەت (د.ل : ۱۷۳)

گەر نیشانەی بڕوا بە خۆبوون‌و حەزنەکردن لە دڵئازاری‌و نەشکاندنەوەی خەڵکی نەبێت وەکو ئاماژەی پێکرا : نە وەڵامی دەویست ، وەڵامیش ببووایە توندوتیژو بە شێوەی داشۆری‌و شکاندنەوە دەبوو، بەڵام ئەم ڕەوشتە زۆر لە مەولەوی‌یەوە دوورەو ئەم گلەیی لێدەکات کە بۆ هانات بۆ من نەهێناوە، ئیتر من چی بکەم !! **لە وەڵامی ئەو نزا سەختانەدا کە دژی مەولەوی دەیکات ، مەولەوی هەر ئارامگرەو تەنیا بەوە وەڵامی دەداتەوە کە خۆش‌و ناخۆشی سەرچاوەکەیان یەکێکەو لای خوداوە دێن، بۆیە هیچ پاپای دۆعای شەرکردنەکەی بولبول نییە .. ئەم قەسیدەیەو ئەم ڕووداوە سنگفراوانی‌و مرۆڤدۆستی‌یەکەی مەولەوی**

ئاشكراتر دەكەن ؛ هەرچەندە مەولەوی خۆیشی لەگەڵ ئەحمەد پریسیدا كە شاعیرو خواپەرستێكی هاوكاتی مەولەوی بووەو لەیەك ناوچەدا بوون، ئەحمەد پریسی دوو خوشكی هەبووە (لەیلێ‌و بەییجێ) مەولەوی لە دڵەوە حەزی لە (لەیلێ) كردووە بەڵام شووی كردووە، بەم فەردە ڕازی خۆی دەردەخات بۆ كاكی لەیلێ :

قسەیە ئەكەم بەڕێ‌و جێ وێ

كە لەیلێ نەوو، با بەیێجی وێ (د.ل : ٣٥٣)

ئەویش لە وەڵامیدا دەڵێت :

قسەیەك ئەكەی بێ ڕێ‌و جێ وێ

تۆكە مەجنوونی ، چۆن بەییجێ وێ ؟

دیارە ئەم ڕووداوەی ژیانی مەولەوی پێش ژن هێنانی بووە، هیچ دوور نییە جگە لە ڕەوشە مرۆڤانەكەی مەولەوی خۆی، ئەم ڕووداوەیش كاریگەرییەكی لەم وەڵامەیدا نەبووبێت بۆ بولبول ؟!

شیعرەكانی مەولەوی ئاوێنەی دەروونی خاوەنەكەین‌و لە زۆر بواری ژیانی كۆمەڵایەتیدا بوونەتە هۆی دەرخستنی ڕۆڵی مرۆڤانەو پڕ سۆزی شاعیر بۆ مرۆڤ لە شادی‌و خۆشی‌و خەم‌و پەژارەدا .. غەزەلی : (كام سارا صەد ڕەنگ نوور پێداوە شتەن ، (د.ل : ٣٥٧) نموونەیەكی تری بایەخدانی مەولەوی‌یە بە مرۆڤ ، تەنانەت لە كاتی مردنیشدا كە ژیان لەسەر زەوی كۆتایی پێهاتووەو لەناو گۆڕدا بە پێی بۆچوونە ڕۆحی‌یە ئاینی‌یەكە كە مەولەوی زۆر پابەندییەتی لە بەردەوامی خۆی ناوەستێت‌و دەچێتە ژیان‌و تەمەنێكی ترەوە كە تەمەنی دوای مردن‌و هەق‌وحساب لەگەڵدا كردنە.. ئەوەتا لێرەدا مەولەوی ڕووی قسە دەكاتە ئیمامی گۆڕستانی - سەیید خەلیل -لە گەرمیان كە بە ناوی سەید خەلیل خۆیەوەیەتی كە پیاوچاك‌و ئیماندارێكی پایە بەرزبووە ..

ئەم ڕووکردنە سەید خەلیل پاڕانەوەیە کە بۆ قادربەگی جاف ، کە بە گوللەی وێڵ کوژراوەو لەو گۆڕستانەدا نێژراوە .. مەولەوی بەم زمانە دێتەگۆ :

یەکێ جەدۆسان وەزام نۆوە

سەرنیان وەخاک ئاسانەی تۆوە (د.ل ٣٥٨)

دواندنی سەید خەلیلی ئیمامزادەو ئیمامی گۆڕستانەکە وەکو زیندوویەکەو لەو بەتەنگەوە هاتنەی مەولەوی‌یەوە بۆ قادربەگی کوژراو.. وەك مرۆڤێك .. با مردوویش بێت هەرچەندە لێرەدا ڕووکراوەتە سەید خەلیل کەلەپشتی ئەمەوە مەبەستی لە خوای گەورەیە لە پلەی یەکەمدا ! تاوەکو ئاگای لەم (دۆستە)ی مەولەوی‌یەوە بێت .. لە ڕووتێکردنەکەشیدا ، داوای لێدەکات کە لێی ببورێت‌و گلەیی لێنەکات کە ئاشکرایە ئەمە لە دەستی سەید خەلیل نایەت‌و مەبەست خودای بەخشندەیە :

میمانی غەریوکە ڕەم سەرای تۆن

موحتاج وە ڕێزەی سفرەی رجای تۆن

درێغی مەکەر ئامان سەد ئامان

مەفەرما میهمان بێ تۆشە ئامان (د.ل : ٣٥٨)

پاڕانەوەیەکی پاک‌و خاوێنە لە دڵێکی پاک‌و خاوێنەوە، لە دڵی مرۆڤدۆستێکەوە کە هۆنینەوەی غەزەلەکە لە حاڵەتە شاعیرییەکەی مەولەوی تێپەڕ دەکات‌و دەگاتە پلەیەکی بەرزی مرۆڤدۆستی ؛ دەنا بەو شێوەیە سکاڵاو تکا بۆ مردوویەك ناکات، لە پاڕانەوەکەشیدا ئەوە دەردەکەوێت کە لایەنی خوداپەرستی بە دڵی مەولەوی نەبووە، دەنا نەیدەگوت :

یا خەلیل ! دەخیل کێ عادەت کەردەن

تۆشە وە دەرگای کەریمان بەردەن ؟ (د.ل: ٣٥٨)

هەرچەندە مردنەکەی قادربەگ لە پێناوی کارێکی مرۆڤدۆستانەدا بووە، کەوتووەتە نێوان دوو تیرەوە کە ناوبژییان بکاتو لە کوشتار بیان وەستێنێت گوللەی وێڵ کوشتوویەتی .. هەرچەندە مرۆڤ هەرچی بکات هەر ئومێدی ئەو دنیا لە بازنەی (خەوفو ڕەجادایە)و کەس لە کردەوەی خۆی بۆ ڕۆژێ حیساب دڵنیا نییە ! بۆیەش مەولەوی تکا لە هەردوو خەلیل (خوداو ، سەید خەلیل) دەکات کە بیانووی بێ توێشەیی پێ نەگرن؛ کەی بووە بە عادەت خەڵکی ڕێبوار بۆ دیوەخانی خانەدانانو نان بدەکان خواردن لە تەك خۆی ببات ..

مرۆڤدۆستی مەولەوی لەئەندازە بەدەرە، بەوەدا کە لاواندنەوەی زۆری هەیە بۆ کەسانێك کە مردوون، هەر لە منداڵی خۆیەوە تاکو هاوژینو کەسەناودارو ئاساییەکانی ناوچەکەیو ئەوانەی کە ناسیبوونی ئەم هەستە مرۆڤانەو کۆمەڵایەتییەی مەولەوی پلەی مەولەویو شیعرەکانی بەرزتر کردووەتەوە کە تەنیا شیعری بۆ خۆی نەگوتووە .

٤-نامۆبوون:

ئەگەر نامۆبوون (الاغتراب) ئەو هەستکردنەی تاك (فرد) بێت بە نابەرابەری باری ژیانیو پێڕانەگەیشتنیو جیاوازی لە ئاستو پلەی ژیانیداو خۆبینینەوە لە بازنەیەکی تەریكو نەگەیشتوو بە ئاواتو خۆزگەکانداو بوونی بۆشاییەکی فراوان لە نێوان ئەو کەسەو ژیانە کۆمەڵایەتییەکەیداو هەستکردن بە نائاشنایی لە ژیانداو لەگەڵ بارودۆخی ژیاندا .. یاخود کەسەکە خۆی بەوە بزانێت کە ئەمو خەڵکی بۆشاییەکی فراوانیان لە نێواندا هەیەو ئەم ناگاتە خەڵکی؛ نەك وەکو رشکی (حسد) بردن؛ بەڵکو وەکو بۆ هەڵکەوتنو نەلوانو لەبارو نالەباربوونی گوزەرانی ژیانی ڕۆژانە ..

ئەوا لای مەولەوی و لە گوڵشەنی شیعرەکانیدا گەلێك نموونەی شیعری هەن کە ئەم هەستە لای مەولەوی دەردەبڕن .. باوەکی مەولەوی کەسێکی ئیماندارو زۆر شارەزای بنەماکانی ئیمان و ئیمانداری بووە لە (اصول الفقە) و (کلام)دا وەك ئاشکرایە مامۆستای مامۆستایان بووە * و دانراوی وەك (عەقیدەی مەرزیە) بە کوردی و (فوائح) بە فارسی و (فضیلة) بە عەرەبی بووە، جگە لەوەی لەسەر تەریقەتی سۆفیگەری نەقشبەندی و قادریش بووە ؛ بەڵام ئەم هەستە لەناو شیعرەکانیدا بە ئاشکرا ڕەنگی داوەتەوەو بە ئاشکرا هاواری ئەم نامۆبوونەی خۆی دەکات و لە تاویشدا هەر زوو پەنا دەباتە بەر ((نەی چی ، دەف ، ساقی ، مەی ، مغنی،مطرب))و وەکو پەیڕەوکەرانی مەولانای ڕۆمی سوکنایی و سێبوری دڵە گڕگرتووەکەی لای ئەوانە دەداتەوەو هێوری دەکاتەوە.. ئەم بارە دەروونی و کۆمەڵایەتییە لای مەولەوی جێگەی پرسیارەو لەم چەند دێڕەی پتر دەوێت ؛ بەڵام لێرەدا تەنیا بۆ خستنە ڕووی و ئاشناکردنی مەولەوی دۆستان و ڕەخنەی ئەدەبی کوردی ئاماژەی پێکراوە .. دەنا مەولەوی گۆشەگیرو نەدارو خاوەن کێشەی دەروونی تایبەت بە خۆی نەبووە، لەم نموونانەدا کە مشتێکن لە خەرمانێك بۆنێکی هەوای ڕۆح ئەفزای دەروونی مەولەوی دەکرێت و بەو خەمە خۆشە ئاو دەدرێتەوە :

---

* دیوانی مەولەوی بە سۆرانی – محەمەد ئەمینی ئەردەڵانی ، ل ١٩– ٢٠

ئیمشەو دیارەن بانگم بێ شەرمەن

زایەڵەی سەمتوور کەللەم وەگەرمەن

صەدای زیل و بەم مەینەت صەد تەرزەن

خەففەت شادیشەن، خەم دەماخ بەرزەن (د.ل : ٢١ ، ٢٢)

هۆشم بێ هۆشەن ، فامم قامەت قاخ

بۆی دووریی ئازیز مەیۆم نە دەماخ

ئەو بێ حاڵیەی بۆ (ئازین)ە چونکە لێی دوورەو پەرێشانە بۆی هەست بە نامۆیی کردنەکەی نەبوونی کەسێکە دڵی پێی بکرێتەوە کە نەهاتنەدی ئاواتە دەرونی و کۆمەڵایەتییەکەیەو بووەتە هۆی ئەم هەستە .. بۆیە پەنا دەباتەبەر (نەی چی) :

نەیچی ! درەنگەن سامەکەر درەنگ

فیدای پەنجەت بام ، نەی باوەر وەدەنگ (د.ل : ٢٢)

بۆ سێبوری دڵ و هۆش و فام هەر هەموو لە (نەی) و (نەی چی) دۆست ترونزیکتری چنگ ناکەوێت ..تاوەکو :

ئەو صەدای دەردە خەیلێ دڵکەش بۆ

دڵ ، طفلان ئاسا بەڵکم دڵ وەش تۆ (د.ل :٢٢)

دڵێکی بە نەی و نەیچی خۆشە کە ئاوێك بکات بەو سۆزو گڕەی دەروونیدا لەو بێکەس و (ئازین) دووریـیەو کزەی بۆنی لە دوورەوە هاتووی هەموو شتەکانی لای مەولەوی نامۆکردووە بە هیچ ئاشنا نییە ؛ مەگەر سەدای سەر تەرزی نەی ! بەوەش ڕەنگە دڵی دانەکەوێت، دیارە نەشبووە؛ دەنا نەیدەگوت :

هەی پەشێوی هۆش ، هەی شێویای خام

هەی عەقڵ عەبەس ، هەی خەیاڵ خام

من و دڵ وەشی و صەفایی کەردەن ،

هوونی ی یەکتەرین تاوەڕۆی مەردەن (د.ل : ٢٣)

ئەم بارە گرانـە ئـاڵۆزەی دەروون و هـۆش و فـام و عـەقڵ ... نـاکرێت و ناشێت هەروا لەخۆوە بووبێت ، ناشێت وەکو کەسێکی باوەڕ بە بێهودەیی و دەست لە دنیا شـۆردووی هیـچ لـەباردا نـەبووی دنیایـەکی جـەنجاڵ سـەیری بکرێـت ، هەرچەندە ئەو گۆشەگیری و تەریك بوونـەی سۆفییەکانیش زۆربەی لەو چارە پێ نەبوونە، یان نـەتوانینی گۆڕینی باری کۆمەڵایـەتی کۆمەڵـەوە هـاتووە و سۆفی ی گەیاندووەتـە خـەڵوەت و گۆشـەگیری و لـە خـەڵك دابـڕان، بـەڵام لای مەولـەوی لـەو حاڵـەدا نـەبووە و نەبیسـتراوە کـە مەولـەوی وابووبێـت ، چونکـە پێوەندییـە کۆمەڵایەتییـەکانی مەولـەوی بەڵگـەن بـۆ کۆمەڵایـەتی بوونـی مەولـەوی، کەسێك مـردووە فرمێسـکی بـۆ ڕشـتووە، خۆشـییەك بـووە بـۆی هۆنیوەتـەوە،دۆسـت و ئـازیزێکی دەرکـەوتبێ ، نامـەی بـۆ نـاردبێت گەشـاوەتەوە بەشـداریی ژیـانی کۆمەڵایـەتی خـەڵك بـووە .. ئـەو بـارە دەروونییـەی کەلـەم غەزەلـەدا دەری بڕیـوە وتوشی نامۆیی بووە، هەر بە شەو نییە، بەڵکو بەردەوامییەکی پێوەیە :

ئیمشەو وەهەرحاڵ شەو وەڕۆ بەروون

ئەی خوا سامەرگێ، سەحەر چێش کەروون ؟ (د.ل : ٢٣)

لەو پارچە شیعرەدا کە بە بۆنـەی زەماوەندەکـەی مەحموود پاشای جاف ەوە نووسیوویەتی دەڵێت :

جەو بەزم شیرین منیش کەروەیاد

بەزمتان جەم بۆ دایم وەدڵشاد

من وێم زووم زانان تاڵەم پەشێوەن

ڕەفیقم مەینەت، ئەنیسم دێوەن

خودا وەتۆش دان سەیر نەمامان

وەمن ڕەنگ زەردی‌و ناڵەی بێسامان (د.ل : ٣٩١ ، ٣٩٣)

ئەم بەراورد کردنەی مەولەوی‌و خوێندنەوەی لەم ژیانەدا .. نە لەڕووی ڕشکی بردنە بە مەحموود پاشاو خۆشیکەرانی دی ، بەڵکو هەروەکو خۆی دەڵێت : ((خۆم زووم زانی کە بەختم ڕەشبوو ..)) نەک هەر لەم ڕووداوەدا ، ئەوەتا لەم غەزەلەدا ئەم باری نامۆییە دووبارە جەختی لەسەرکراوەتەوە :

ڕوی فکر بەخت سیای وێم کەرد !

پەی چێش هەر پەستی پەرێ من ئاوەرد

یاران گشت کەیف وەش، صەفا فراوان

یەك یەك وە ئەعلای مەقامان یاوان

گرد سەرشار مەی لە قانماوە

هەر من بەستەی خاك چەم ئەو دماوە (د.ل : ٢٥٦)

ئەم بەراوردکردنەی مەولەوی لە خۆیدا نامۆبوونە لە ژیانیداو گلەیی لەقەدەرو بەختی خۆی دەکات کە بۆچی هەرئەم وابێت لەناو خەڵکی تردا ...

لە شوێنێکی تردا دەڵێت :

پەی کەسێ خاسەن هەوای سەیر باخ

ماسیوای مەعشووق نە بۆش ئاخ‌و داخ

من جفت مەعشووق دەرد هەمرازمەن

چون باز سەرچڵ وادەی بازمەن (د.ل : ١١٢ ، ١١٣)

ئەم نەچوونەی بۆ سەیری باخ‌و خۆشییە لە پای چی ..؟ بۆ ناچێت ؟ چونکە هاوڕازی دەردو مەینەت‌و خەمە !

هەروەها لە پارچەیەکی‌تردا ژیانی خۆی بەراوردکردووە لەگەڵ (شێخ یوسفی نەوسمە) ییدا دیسانەوە ئەم هەست بەجیاوازیو دوورییە دەکرێت :

تۆ خاسەن نەوتووڵ سەروسەراوان

خەم مدەی وەباد شنۆی سەرکاوان

نەک چون ئەو پابەند قەڵای شاردەرد

جەی وەهار چون وەڵگ پایزان ڕەنگ زەرد (د.ل :)

لەم غەزەلەشدا کە دەڵێت :

من خەریک ئێش زام جیایی

نیشتەی گۆشەی تار مزگی‌ی تەنیایی

گا مەشغووڵ زام ، گا خەریک دەرد

گا ڕەفیق خەم ، گا هەناسەی سەرد (د.ل: ٣٩٨- ٣٩٠)

تا دەگاتە ئەوەی کە دەڵێت :

نەهاو زوانێ دڵداریم کەرۆ

نەهاو قەتارێ دەس باریم دەرۆ ،

نە حەکیمێوەن کەرۆ دەوای دەرد ،

نە طەبیبێوەن جە دڵ لادۆ دەرد

ئەم نموونانەو زۆر نموونەی دی بەڵگەی ئەو خۆ بەنامۆ بینینەی مەولەوی شاعین لەناو کۆمەڵگەو تەنانەت لەگەڵ هاوەڵەکانیشیدا کە زۆر نزیکن لێوەی ! ئەم باسە (نامۆبوون) پێویستی بەرۆچوونە خوارەوە هەیەو لێرەدا تەنیا بۆ ئاشنابوون بە جیهانی دەروونیو رۆحی مەولەوی پەردەی لەسەر لادرا ، بەو ئومێدەی بەندەی نووسەری ئەم چەند لاپەڕەیە یان هەر دڵسۆزو عاشقێکی گوڵشەنی مەولەوی خامەی لێبخاتە کارو گوڵچنی بکاتو فراوانترو بیگەیەنێتە ئەنجام ..

تەواو

ابراهیم قادر محمد

(ئه نجام)

لەم چەند لاپەڕەیەدا کە چەند غەزەل‌و دێڕە شیعری مەولەوی تاوگۆزی تیادا کران بە نموونە، دەرکەوت کە ژیانی کۆمەڵایەتی مەولەوی ژیانێکی پڕ ڕووداو‌و کارەسات‌و خۆشی‌و ناخۆشییە ، مەولەویش وەکو مرۆڤ‌و شاعیرێک‌و بیریارێکی کوردەواری هەروا بە سادەیی پێیدا گوزەری نەکردووە؛ بەڵکو زۆربەی کردوونەتە ملوانەکەی سمڵ‌و مێخەک‌و خونچە‌و ژیانی خۆی‌و کۆمەڵگەکەی‌و هاوەڵەکانیی (هام فەردەکانی) پێ ڕازاندوونەتەوە .. ئەوەش دەرکەوت کە مەولەوی ، بوێرو ئازاو قسە لە ڕووبووە‌و دەرباری نەبووە !

مرۆڤدۆست‌و هاوڕێ خۆشەویست‌و. هاوەڵ بەسەرکەرەوە‌و کۆمەڵ دۆست بووە ؛ لەگەڵ ئەمانەشدا نامۆیی‌و نامۆبوون لە شیعرەکانی‌دا ئاشکرا دیارە .. ئەم کارەیش مەڵویەکە بۆ سەر شارای مەولەوی دۆستی‌و هەنگاونان بۆ ناسینی ئەو دەریا بێ بنە .. بەو هیوایە ...

سەرچاوەکان :

١. دیوانــی مەولــەوی ، کۆکردنــەوەو لێکۆڵینــەوەی مــەلا عەبدولکــەریمی مودەڕیس ،بەغدا - ١٩٦١

٢. لیریکـای شـاعیری گـەورەی کـورد مەولـەوی ، ئـەنوەر قـادر محەمـەد ، ستوکهۆڵم -١٩٩٠

٣. دیوانی مەولەوی سید عبدالرحیمی معدومی لە لایەن محەمەد ئەمینی ئەردەڵانی‌یەوە لـە هەورامی‌یـەوە گـۆڕاوە بـۆ زاراوەی سـۆرانی ، ب١ ، چ ١ ، بەغدا ، ١٩٩١ .